

Inhoud

Woord vooraf 7

Deel I: KERKEN – drs. H.G. Leertouwer

1. Cijfers over kerken en onkerkelijkheid	11
2. De Rooms-Katholieke Kerk	19
3. De Protestantse Kerk in Nederland	27
4. De Doopsgezinde Broederschap	43
5. De Remonstrantse Broederschap	49
6. De Christelijke Gereformeerde Kerken	55
7. De Vrije Evangelische Gemeenten	61
8. De Unie van Baptisten Gemeenten	65
9. De Gereformeerde Gemeenten	69
10. De Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland	75
11. De Gereformeerde Kerken vrijgemaakt	81
12. De Gereformeerde Gemeenten in Nederland	89
13. De Nederlands Gereformeerde Kerken	95
14. De Hersteld Hervormde Kerk	101
15. De migrantenkerken	105
16. De Kerk en de kerken	109

Deel II: BEWEGINGEN EN SEKTE – drs. H.G. Leertouwer

17. Een begripsbepaling	117
18. De evangelische beweging	127
19. De pinksterbeweging en de charismatische beweging	141
20. De Vergadering van gelovigen	153
21. Het Leger des Heils	163

22.	De zevendedagsadventisten	175
23.	De mormonen	185
24.	De Jehovah's Getuigen	197
25.	De Verenigingskerk	209

Deel III: APOSTOLAAT

26.	Kerk en Israël – drs. S. Gerssen	221
27.	Zending en evangelisatie – drs. W. van Laar	233
28.	Het geestelijk klimaat – drs. Jac. Kruidenier	253

Deel IV: WERELDGODSDIENSTEN

29.	Hindoeïsme – dr. D.J. Hoens	267
30.	Boeddhisme – dr. D.J. Hoens	277
31.	Jodendom – dr. G.H. Cohen Stuart	291
32.	Islam – H.J. Takken	303

Deel V: OOSTERSE BEWEGINGEN – ds. H. Veldhuizen

33.	Oosterse sekten en stromingen	317
34.	Yoga	321
35.	Reïncarnatie	325
36.	New age	331
37.	Dialogoog met de natuur	335
38.	Alternatieve geneeswijzen	341
	Literatuur en adressen	355

Woord vooraf

7

Het boek dat wij hierbij aanbieden is een nieuw boek. Het is de voortzetting van het oude deel van de serie *Het Blijvende Woord: Kerken, sekten en stromingen*. Dit heeft in een duidelijke behoefte mogen voorzien, met name in de hogere leerjaren van het voortgezet onderwijs, in het hoger beroepsonderwijs en op godsdienstcursussen. Toch meende de redactie er goed aan te doen dit deel ingrijpend te herzien en wel om de volgende redenen. Meer uniformiteit in het boek was gewenst, zowel in de omvang van de artikelen als in de stijl ervan. Daartoe was het van belang het aantal scribenten te beperken.

In het eerste deel is getracht bij de behandeling van de onderscheiden kerkgenootschappen zo eerlijk mogelijk weer te geven wat deze kerken typeert. Een streven tot objectiviteit mag overigens niet leiden tot een kleurloos beeld. In het tweede deel zijn de bewegingen en sekten samengenomen. Voor een verantwoording hiervan zie men het eerste hoofdstuk in deel II (Een begripsbepaling). Terwijl bij het eerste deel, over de kerken, in grote lijnen de chronologische orde is aangehouden, is in deel II ingezet bij die bewegingen die het dichtst bij de kerken staan. De positiekeuze in deel II is duidelijker en de toon wordt steeds kritischer, naarmate men, naar de overtuiging van de auteur, verder verwijderd raakt van het hart van de Reformatie.

Voor de delen III en IV, te weten Apostolaat en Wereldgodsdiensten, heeft de redactie een viertal nieuwe medewerkers kunnen vinden, die vanuit eigen werkterrein betrokken zijn bij de desbetreffende onderwerpen. Deel V, over oosterse bewegingen, is zonder ingrijpende wijzigingen overgenomen uit het bestaande boek.

De verantwoordelijkheid voor de artikelen ligt geheel bij de betrokken auteurs. De redactie heeft met dit boek allerminst gestreefd naar volledigheid, maar bij de keuze van onderwerpen gelet op die kerken, bewegingen, sekten, wereldgodsdiensten en stromingen, die zodanig bekend zijn, dat ze aandacht verdienen. Het boek dat voor u ligt, kan selectief worden gebruikt. Uit de veelheid van onderwerpen

kunt u een keuze maken. Omdat de nadruk ligt op informatie, kan het boek uitstekend dienstdoen als een handboek voor leerlingen. Bij gebruik op school zal de docent zelf wegen moeten zoeken om het aangeboden materiaal op een didactisch verantwoorde wijze te verwerken. Voor hulpmiddelen hiervoor verwijzen we naar de gespreksvragen en de leesstukken die, behalve in deel I, bij de meeste hoofdstukken voorkomen. Ook willen we wijzen op de literatuurlijst aan het einde van het boek. Te midden van de bonte wirwar van alles wat zich op religieus terrein voordoet is een betrouwbaar kompas onmisbaar om niet te verdwalen. Dat is het Woord van God, dat een lamp voor onze voet en een licht op ons pad wil zijn. Voor op- of aanmerkingen houden we ons aanbevolen.

De redactie

Bij de herziene versie

Ruim tien jaar na de vorige herdruk in 2001 mag opnieuw worden geconstateerd, dat dit boek in een behoefte voorziet. Met name in de hogere leerjaren van het voortgezet onderwijs, in het hoger beroepsonderwijs, op godsdienstcursussen en voor persoonlijk gebruik als een eerste oriëntatie.

In het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw is er zo veel veranderd op het religieuze terrein, waarvoor dit boek een handleiding wil bieden, dat besloten is tot een nieuwe herziene druk. Wij hebben daarbij dankbaar gebruik kunnen maken van het gedegen werk van E.G. Hoekstra en M.H. Ipenburg, *Handboek Christelijk Nederland*. In verband met de vorming van de Protestantse Kerk in Nederland in 2004 is deel I

flink gewijzigd. Behalve een hoofdstuk over de Hersteld Hervormde Kerk is ook een hoofdstuk toegevoegd over migrantenkerken in Nederland.

Het hoofdstuk over het geestelijk klimaat is in deze druk geplaatst in deel III, waar het beter op zijn plaats is. Ds. H. Veldhuizen heeft deel V, over oosterse bewegingen, geheel herzien en uitgebreid.

We wijzen ook op de literatuurlijst achter in het boek. We hebben ons beperkt tot een aantal handboeken en daarnaast hebben we een aantal websites opgenomen.

We danken degenen die meegeholpen hebben aan de totstandkoming van deze herziene druk.

We spreken opnieuw de hoop uit, dat dit boek dienst mag doen als een wegwijzer zodat de lezer zich in gebondenheid aan het Woord van God kan oriënteren op een breed religieus terrein.

Augustus 2013

drs. I.A. Kole, drs. H.G. Leertouwer

Deel I

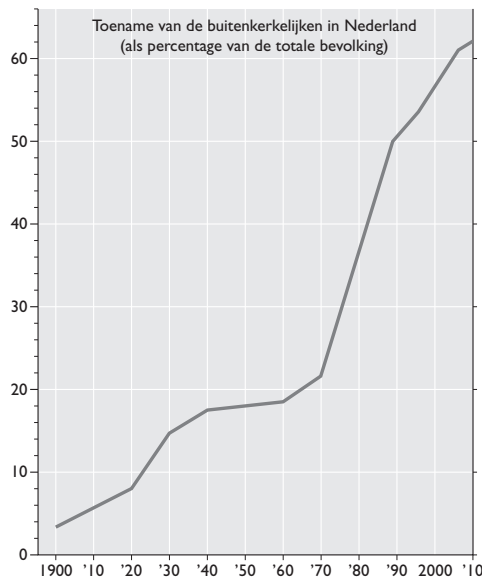
KERKEN

1. Cijfers over kerken en onkerkelijkheid

Om een goed beeld te kunnen krijgen van de ontkerkelijking in de eenentwintigste eeuw is het nodig eerst aandacht te geven aan dit proces in de twintigste eeuw. Officiële tellingen laten zien dat in de twintigste eeuw het percentage onkerkelijken in ons land omhoog is geschoten. De onderstaande grafiek geeft hiervan een onthullend beeld.

11

De grafiek toont in grote lijnen het verloop van de onkerkelijkheid, die in de twintigste eeuw steeds sneller toenam. In de jaren na 1920 is de toenmalige economische crisis mede van invloed geweest op de groei van de onkerkelijkheid. De 'versnelling' in de jaren na 1960 kan te maken hebben met factoren als gewijzigde normen, invloed van de welvaart en kritische bewegingen, die vooral hun invloed deden gelden op de jeugd.

Hoe dan ook, de onkerkelijkheid in Nederland nam steeds meer toe en ook in een steeds hoger tempo. Na 1970 heeft het nog niet eens zeventig jaar geduurd, voordat meer dan de helft van ons volk officieel onkerkelijk was. Dat trieste peil werd reeds bereikt in 1989. Hierbij moet worden bedacht, dat de werkelijke onkerkelijkheid veel groter is dan de officiële cijfers kunnen laten zien. Veel leden van de Nederlandse Hervormde Kerk en vooral van de Rooms-Katholieke Kerk gaven bij volkstellingen op dat zij lid waren, terwijl dit lidmaatschap in feite voor hen niets meer betekende.

Bij het overzicht van de ontwikkelingen tot en met de twintigste eeuw geven we wat cijfers, waarbij vervolgens enkele aantekeningen worden gemaakt. Daarbij betrekken we bovendien gegevens uit een onderzoek naar godsdienst en kerkelijkheid in opdracht van de KRO, gepubliceerd in *De Tijd* (1979) en de publicatie van een soortgelijk onderzoek in 1997 onder de titel *God in Nederland (1966-1996)*. De cijfers tussen haakjes verwijzen naar de aantekeningen. De cijfers onder 1985 zijn ontleend aan het onderzoeksprogramma 'Sociaal-culturele ontwikkelingen in Nederland'.

Tabel 1 De Nederlandse bevolking naar kerkelijke gezindte (in percentages)

	1879	1889	1899	1909	1920	1930	1947	1960	1971	1985
Rooms-Katholiek	35,9(3)	35,4	35,1	35,0	35,6	36,4	38,5	40,4	40,4(3)	28,6
Ned. Hervormd	54,5(2)	48,6	48,4	44,2	41,2	34,4	31,0	28,3	23,5(2)	13,4
Gereformeerd (1)	3,5	8,2	8,1	9,7	9,5	9,4	9,7	9,4	8,0	7
Overige godsdiensten	5,8	6,2	6,0	6,1	5,9	5,4	3,7	3,6	3,1	3,0
Geen godsdienst	0,3	1,5	2,3	5,0	7,8	14,4	17,0	18,3	23,6	47,0

Tabel 2 Percentage van de bevolking dat niet tot een kerkgenootschap behoort, per provincie

	1930	1971	1997
Groningen	11,2	39,7 (4)	55
Friesland	13,0	31,8 (4)	46
Drenthe	4,6	27,7	50
Overijssel	4,8	20,6	33
Gelderland	2,7	14,8	33
Utrecht	5,5	23,5	43
Noord-Holland	17,1	42,1 (4)	55
Zuid-Holland	8,4	29,9	46
Zeeland	2,7	13,3	34
Noord-Brabant	0,4	4,8 (3)	21
Limburg	0,6	2,8 (3)	13
Flevoland			48

Enkele aantekeningen bij deze cijfers:

1. Onder 'Gereformeerd' wordt alles verstaan wat de naam 'Gereformeerd' in de titel van het kerkgenootschap draagt, dus ook de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Gemeenten, enzovoort.
Sinds de Doleantie van 1886, die voor de Nederlandse Hervormde Kerk duidelijk een aderlating betekende, heeft deze groep zich qua percentage een lange tijd redelijk weten te handhaven en de bevolkingsgroei dus weten bij te houden.
2. Wat de Nederlandse Hervormde Kerk betreft is een zeer sterke teruggang op te merken. In 1879 was nog meer dan de helft van alle Nederlanders hervormd. In 1971 nog maar 23,5 procent. In minder dan honderd jaar een teruggang van de helft tot minder dan een kwart! Sinds het midden van de jaren tachtig is het percentage hervormden slechts licht gedaald.
Van de belijdende leden is bijna tweederde deel ouder dan vijftig jaar. Slechts 19 procent van de belijdende leden is tussen de twintig en veertig jaar.
3. Opvallend is dat het aantal leden van de Rooms-Katholieke Kerk tot in de jaren zeventig is gestegen. Het aantal buitenkerkelijken is in het rooms-katholieke zuiden opmerkelijk laag, wat af te lezen valt uit de cijfers voor buitenkerkelijkheid in de provincies Noord-Brabant en Limburg. Maar we moeten wel bedenken, dat deze cijfers een erg geflatteerd beeld geven. Terwijl de buitenkerkelijkheid in deze twee zuidelijke, 'roomse', provincies in 1996 duidelijk het laagst is, gelooft slechts 17 procent van alle rooms-katholieken in een God, Die zich met ieder mens persoonlijk bezighoudt (landelijk 24 procent; bij hervormden 55 procent en bij gereformeerden 71 procent). Rooms-katholieken blijken er veel meer moeite mee te hebben de officiële band met de kerk door te snijden dan protestanten. De klassieke rooms-katholieke kerkopvatting, waarbij aan de kerk een centrale plaats wordt toebedeeld in de uitdeling van het heil, is hier ongetwijfeld debet aan. Dat heeft niet kunnen verhinderen dat in de afgelopen decennia het aantal leden fors daalde.

4. Als we, afgaande op de officiële cijfers, letten op die plaatsen en streken in ons land waar de buitenkerkelijkheid het grootst is, dan komen allereerst de grote steden in het vizier. In Amsterdam was in 1930 al meer dan een derde van de bevolking buitenkerkelijk. Dit is nu ruim de helft. Hetzelfde geldt voor Groningen. Deze twee steden tellen de meeste buitenkerkelijken. Maar andere grote steden volgen snel. Behalve de steden dienen vooral de noordelijke provincies zich aan. Het geeft toch wel te denken dat Noord-Holland, Groningen en Friesland, in de negentiende eeuw centra van liberale en vrijzinnige stromingen, nu het meest aangetast zijn door de ontkerkelijking. Daarbij moet worden opgemerkt, dat juist in het noorden (met zijn destijds slechte sociale omstandigheden) velen zijn meegetrokken door mannen die het socialisme en communisme hoog in het vaandel hadden, bijvoorbeeld Domela Nieuwenhuis. Niet buiten haar schuld heeft de kerk zoveel leden verloren. Letten we daarnaast op relatief 'kerkelijke' provincies als Zeeland en Gelderland, dan blijkt dat hier de laatste dertig jaar het aantal buitenkerkelijken sterk is toegenomen.

De titelpagina van de Statenvertaling

Sinds de jaren zeventig is het proces van ontkerkelijking versneld doorgegaan. Het aantal mensen dat in een persoonlijk God gelooft, is in deze tijd gehalveerd. Maar de harde ontkenning van het bestaan van God of een hogere macht is niet erg toegenomen (1966: 6 procent; 1996: 10 procent). Dat betekent dat het traditionele geloof vervaagt. De helft van de Nederlanders is het eens met de uitspraak: 'God is niet daarboven, maar alleen in de harten der mensen'. Er is in dit verband gesproken van een zekere horizontalisering van het geloofsleven (G. Dekker). We zien dit verschijnsel sterk terug bij jongeren, bij wie de buitenkerkelijkheid snel is gestegen, maar bij wie vooral in de jaren negentig de religieuze belangstelling is toegenomen. Vergeleken met 1991 geloofden in 1998 11 procent meer jongeren in een leven na de dood, 12 procent meer in het bestaan van hemel en hel, en 14 procent meer in religieuze wonderen. Was het in de Nederlandse samenleving vanouds zo dat godsdienst en kerk voor een belangrijk deel samenvielen, nu is bijna iedere Nederlander ervan overtuigd dat je een gelovig mens kunt zijn zonder ooit naar de kerk te gaan. In 1996 was nog slechts 4 procent het niet eens met bovengenoemde uitspraak, tegen 10 procent in 1966.

De ontwikkeling die in de twintigste eeuw zichtbaar is heeft zich, weliswaar in een lager tempo, voortgezet in het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw. We zien dat terug in de volgende tabel.

Tabel 3 Samenstelling van de bevolking naar kerkelijke gezindte, in procenten (uit het onderzoek *God in Nederland, 1996-2006*, pag. 14)*

	1966	1979	1996	2006
Rooms-Katholieke Kerk	35	29	21	16
Protestantse Kerk in Nederland	25	22	19	14
Overige groeperingen	7	6	7	9
Buitenkerkelijk	33	43	53	61

* De percentages zijn niet gebaseerd op officiële kerkelijke gegevens, maar op opgaven van de mensen zelf. De gegevens komen vrijwel overeen met de percentages van het Sociaal en Cultureel Planbureau. De gegevens van de kerken zelf komen op veel hogere aantallen leden uit.

Tabel 4 Een overzicht van christelijk Nederland en andere religies in Nederland in 2010 (in ledenaantallen)*

Rooms-Katholieke Kerk	4.100.000
Protestantse Kerk in Nederland	1.789.259
Doopsgezinde Broederschap	7.649
Remonstrantse Broederschap	5.780
Christelijke Gereformeerde Kerken	74.448
Vrije Evangelische Gemeenten	5.700
Unie van Baptisten Gemeenten	12.000
Gereformeerde Gemeenten	105.371
Oud Gereformeerde Gemeenten	16.500
Gereformeerde Kerken vrijgemaakt	124.000
Gereformeerde Gemeenten in Nederland	24.000
Nederlands Gereformeerde Kerken	33.000
Evangelische en pinkstergemeenten	192.000
Overige aan het christendom gelieerde kerkgenootschappen	166.000
Jodendom	45.000
Hindoeïsme	150.000
Boeddhisme	170.000
Islam	907.000

* Zie ook de opmerking bij tabel 3. De aantallen berusten soms op schattingen en zijn een enkele keer gebaseerd op gegevens uit 2009 of 2011.

Vragen

1. Heb je enig idee hoe het komt dat de Nederlandse Hervormde Kerk, vergeleken met de andere kerken, in de twintigste eeuw zo sterk in ledental is gedaald (zie tabel 1)?
2. Heb je een vermoeden waarom in bepaalde provincies het aantal onkerkelijken veel hoger is dan in andere (zie tabel 2)? Hebben kerkelijke en sociale factoren daarmee te maken?
3. In het bovenstaande wordt iets gezegd over de slechte sociale omstandigheden in Friesland rond 1900 en over de economische crisis in de jaren dertig. Beide hebben hun invloed gehad op de toename van de buitenkerkelijkheid. Kun je dit verklaren?
4. Wat weet je van het verband tussen industrialisatie en verstedelijking (trek van het platteland naar de stad) en buitenkerkelijkheid?
5. Wat kun je zeggen over de genoemde mogelijke oorzaken van de toename van de onkerkelijkheid na 1960:
 - gewijzigde normen (geef voorbeelden);
 - welvaart (waarom?);
 - kritische bewegingen (welke?).Is ook de snelle ontwikkeling van de techniek en van het wetenschappelijk denken een factor? Zie je nog andere oorzaken?
6. Welke ontwikkelingen zijn er te signaleren als je kijkt naar het overzicht van christelijk Nederland en van andere religies in Nederland in 2010 (zie tabel 4)?